

«Переяславські статті 1659 року», як угоду між Гетьманським та Царським урядами, українські історики та дослідники вважають несправедливою, через ряд вищеописаних проблем, що відображаються як в ході підписання так і в його змісті, де порушуються питання обмеження суверенітету, підкорення держави, нав'язування політичних інтересів та насильницького поневолення. Сучасні історичні праці в оцінці українсько-російського досвіду введення переговорів, зокрема в Переяславі у 1659 році, сприяють формуванню векторів національної ідентичності в сьогоденній Україні. Крім того, проведене концептуальне історіографічне дослідження Переяславського договору 1659 року, впливає як на формування відчуттів національної ідентичності так і на розвиток самосвідомості і розширення світогляду.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бульвінський А. Г. Українсько-Російські взаємини 1657-1659 рр. в умовах цивілізаційного розмежування на Сході Європи. НАН України. Державна установа «Інститут всесвітньої історії». Київ: «Парламентське видавництво», 2008. 744 с.
2. Газін В. В. «Переяславська наступальна операція»: московська політика стосовно козацької України в 1654-1659 рр. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Історичні науки*, 2012. Т. 22. С. 246-264
3. Горобець В. М. «Волимо царя східного...» Український Гетьманат та російська династія до і після Переяслава. Київ: Часопис «Критика», 2007. 462 с.
4. Горобець В. М., Толочко О. П., Верстюк В. Ф. Україна і Росія в історичній ретроспективі. Українські проекти в Російській імперії. Горобець В. М. «Спроби ревізії переяславсько-московських домовленостей. Їх суть і результати». Київ: Наукова думка, 2004. Т. 1. С. 72-84
5. Задорожній О. В. Міжнародно-правовий статус Гетьманщини після смерті Б. Хмельницького: від полівасалітетної державності до втрати статусу державного утворення. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Юриспруденція*, 2013. Вип. 6-1(2). С. 221-226
6. Петрик А. М. Українсько-російські відносини часів гетьманування Івана Виговського у висвітленні Андрія Яковліва. *Південний архів. Сер.: Історичні науки*, 2010. Вип. 31-32. С. 62-73
7. Стасюк О. Й. Радянські виборчі кампанії повоєнного періоду та політика радянзації західноукраїнського суспільства. О. Й. Стасюк, В. І. Ільницький. Радянські виборчі кампанії в Західній Україні (1946–1951 рр.) / упоряд. і відп. ред. О. Й. Стасюк. Львів, 2011. С. 16-17
8. Чухліб Т. В. Гетьмани і монархи. Українська держава в міжнародних відносинах 1648-1714 рр. Київ: Інститут історії України НАНУ, 2003. 518 с.

Ткачук Діана
Науковий керівник: проф. Москалюк М. М.

ЖИТНИЦЯ ЄВРОПИ

Стаття характеризує проблему виживання українського населення голоду в 1946-1947 роках, аналізує характер голоду як повторного явища, його місце в тогочасній політиці СРСР, визначено актуальні проблеми наукового вивчення голоду, особливо його причини виникнення.

Сьогодні Україна запалює свічки в пам'ять про жертви Голодомору 1932-1933 рр. і згадує тих, хто ризикнув кар'єрою, свободою, життям і власним майбутнім. Українці запалюють свічку в останній тиждень листопада на честі і велику пам'ять. Штучно організований голод комуністичною владою для придушення антирадянського руху та виступу проти масової колективізації на селі призвів до величезних втрат та відчутних наслідків для багатьох поколінь.

Актуальність теми даної роботи визначається тим, що про післявоєнний голод в Україні відомо ще недостатньо, але його наслідки досі болісні в пам'яті живих свідків. Таким чином, метою роботи є дослідження об'єктивних причин голоду 1946–1947 рр., однієї з трагічних сторінок історії України.

Цю проблему досліджували І. Білас, О. Веселова, М. Еллман, В. Земсков, О. Ковальчук, Л. Ковпак та інші дослідники.

Якщо поринути в історію України, то можна прослідкувати явище яке повторювалося практично кожних 10 років на території України. Статус голодомору лише отримали роки 1932-33 рр., але голод був присутній і в 1922-23 рр. та 1946-1947 рр. Я вважаю, що дослідження цих найтрагічніших подій – є найбільш актуальною темою для істориків.

Логічним постає питання голод чи голодомор у 1946-1947 рр.?

Справа в тому, що кремлівська верхівка вбачала в Україні місце, де можна було взяти ресурс. І в першу чергу із села. Україна до революції постачала на всю Європу продукти харчування, у 20-ті роки, відродившись після масового голоду 1921-1923-го рр., також стала займати серйозні позиції в експорті до Європи, вона була переорієнтована як житниця Радянського Союзу. І коли в 1932-1933-х роках влада вирішила за допомогою голоду упокорити українців, які не хотіли вступати в колгоспи, які хотіли продовжувати кооперативи різних рівнів і не хотіли віддавати свою працю за «так».

Говорячи про голод 1946-1947 років, маємо кілька причин. І не останню роль тут відіграла посуха. Потрібно звернути увагу на те, що у 1943 році, буквально від початку звільнення від фашистів, в Україні одразу починалися хлібозаготівлі. Хрущов у 1944 році у листі до Сталіна хвалився, що в східні області поставили стільки зерна, що прогодували всі чотири Українські фронти, Білоруський фронт і дозволили зробити їм свої продовольчі резерви [9].

Німці також використовували українське село для постачання продуктів для своєї армії. До речі, вони не розпустили колгоспи, а використали їх, щоб простіше було забирати в села. Але розуміли, щоб ці продукти отримати, потрібно дати певні ресурси для виробника. Їм вдалося організувати посівну 1943 року, результатом якої скористалася радянська влада по поверненню в Україну.

У 1946-му році ще не повернулися чоловіки в село, мобілізовані в армію. П'ять мільйонів українських чоловіків загинуло на фронті, а решта мобілізованих ще залишалася в армії. Основана робоча сила в селі була жінки і діти. І якимось в цих умовах посіяли, але уже з квітня місяця на більшості території України не падали дощі. Висохли колодязі, обміліли ріки, висохли ставки, вигоріли поля. Південь, Схід — це була пустеля. Там взагалі весь врожай загинув [2, с.82].

В Москві в цей час ухвалили рішення про визначення плану хлібозаготівель для України у розмірі 340 мільйонів пудів. Хочу додати, що у жовтні цього року відбудеться міжнародна конференція щодо дослідження голоду 40-х років, де будуть підняті питання про наслідки цієї трагедії.

У перший же рік «холодної війни» сталася прикра для Сталіна несподіванка. Того ж таки 1946 року природа СРСР виступила на боці імперіалістів – посуха, неврожай. Та змінювати свої стратегічні плани Кремль не збирався. Бо ж більшовики не звикли відступати перед труднощами і моральним для них завжди було лише те, що слугує перемозі комунізму.

Головним зерновим плацдармом наступу на Європу за сталінськими планами мала стати Україна. Це зрозуміло – і чорноземи, і багатомільйонне селянство, чие працелюбство так і не витравили колгоспи, і географічне розташування – можна вивозити збіжжя як залізницями, так і через порти. А на те, що після Другої світової війни сільське господарство України лежало в руїнах, влада не надто зважала – *«нічого, переб'ються, не звикати! Але сталося інакше...»* [4, с.227].

Руїна була не випадкова: як більшовики, так і нацисти під час війни однаково використовували тактику *«випаленої землі»*. В результаті були зруйновані близько 30 тисяч колгоспів, радгоспів та МТС, практично не залишилося тракторів чи комбайнів, різко скоротилося поголів'я худоби. Платити ж податок державі натурою мусили всі задля годування Червоної армії. Війна так і не залишила українців, адже одразу після Другої світової війни в світі почалася Холодна війна, яка фактично поділила світ на капіталістичний (США і її зони впливу через «План Маршала») та соціалістичний (СРСР та її експансія на Європу). Сталін в 1946 році прийняв рішення про впровадження нової 5-ти річки (з 1947-1950 рр.) мета якої – збагатити країну для продовження війни і основним ядром залишався ХЛПБ, основне завдання його прогодувати армію.

Отож треба було годувати велетенське військо (яке сукупно – армія, флот, «радники» в ряді армій країн Східної Європи, формування МВС і МГБ – станом на осінь 1946 року значно перевищувало 5 мільйонів «багнетів»), а заодно – ще і постачати пшеницю «братом по класу» [8].

Та Кремль не відмовився від експорту зерна до тих держав Європи, де могли здобути владу комуністи. Експорт зернових з СРСР лише 1946 року становив 1,7 мільйона тонн або

10% всього заготовленого державою зерна. А загалом за 1946-47 роки в країни Центральної та Західної Європи – Польщу, Болгарію, Німеччину, Францію, Румунію, Чехословаччину тощо – з СРСР було експортовано 2,5 мільйонів тонн зерна.

Отож сильна посуха, поєднана з тотальним вичищенням комор колгоспників від усього їстівного, призвела до того, що у другій половині 1946 року в селі знову почався голод. Не дивно: колгоспники столичної Київської області за підсумками року одержали не більше, ніж 150 грамів зерна на трудовдень. У містах теж жили «гарно». 29 серпня 1946 року було офіційно оголошено, що у зв'язку із посухою в ряді областей СРСР і зі скороченням державних запасів продовольства вирішено на рік відкласти відміну карткової системи. Потім з'явилася постанова про економію витрат хліба. У ній говорилося, зокрема, про зниження норм видачі хліба утриманцям (російською – «иждивенцам») і дітям, про позбавлення пайка ряду категорій робітників і службовців. У містах пайкового хліба позбавили багатьох утриманців і дітей, найбільше – у Сталінській, Ворошиловградській, Дніпропетровській, Одеській і Харківській областях. Загалом партійно-державними постановами з 1 жовтня 1946 року з централізованого постачання за хлібними картками по Україні було знято понад 3 млн. 500 тис. осіб, з них близько 2 млн. 900 тис. сільських жителів. Йшлося в основному про непрацездатний люд. А чи легше було працездатному з мізерними пайками і «порожніми» трудовднями? [1, с.432].

Проте що важив для кремлівської верхівки голод десятків мільйонів людей у порівнянні з перспективою поставити під свій контроль – за допомогою місцевих комуністів – Францію чи Фінляндію? Тим більше, щопартійно-радянська еліта у ці роки безперебійно і не надто скромно постачалася через систему закритих розподільників.

А ще ж, навіть у найбільший розпал голоду, Україна залишалася головним постачальником зерна для Ленінграду і низки областей Російської Федерації, овочів – для Москви... [5, с.197-199].

Отож цілком закономірно невдовзі почали повторюватися жахливі картини початку 1930 років. Унаслідок недоїдання серед населення УРСР узимку 1946-1947 років поширилася дистрофія.

Люди відкопували мерзлу картоплю, буряки, що лишилися на полі після збирання врожаю. А навесні намагалися порятуватися щавлем, кропивою, лободою, конюшиною. У багатьох областях України їли дрібних гризунів, собак, кішок.

Батьки, як і на початку 1930-х років, почали покидати своїх дітей, оскільки були не в змозі їх нагодувати. Знову з'явилася людоджерство: тільки в січні-червні 1947 року зареєстрували 130 випадків людоджерства і 189 випадків труподжерства. [7]. Звернімо увагу: офіційно зареєстрували, а скільки випадків залишилися незареєстрованими?

Іншими словами, за період голоду 1946-1947 років у 18 областях УРСР від нього померли щонайменше понад 800 тисяч осіб. Деякі дослідники ведуть мову про більш, ніж мільйон жертв цього голоду. Але до числа жертв голоду, очевидно, слід віднести не тільки мільйон померлих, а і десятки тисяч тим чи іншим способом репресованих і їхніх дітей. Хоча у багатьох місцях навчені гірким досвідом минулого голови колгоспів намагалися приховати частину збіжжя і заплющували очі на дрібні «крадіжки» колгоспного хліба, пильні «компетентні органи» не спали. Так, за приховування 360 ц зерна і «саботаж хлібозаготівель» на 10 років ув'язнення був засуджений голова колгоспу ім. Шевченка Чернігівської області, а 8 років одержав комірник цього господарства (на жаль, не знаю прізвищ цих справжніх героїв України, бо вони не наведені у партійному документі, а варто було б гідно вшанувати таких людей; це ж, якщо взяти в масштабах усієї УРСР, скільки сотень тисяч селян залишилося живими!) [11].

Голодувала у 1946-47 роках не лише Україна. Молдова, нижня та середня Волга, Ростовська область, Центральна чорноземна зона Російської Федерації – всіх торкнувся новий виток мудрої сталінської політики. Та найбільшим голод був в Україні та Молдові – як уже було сказано, звідси легше можна було вивозити зерно й інші харчові продукти за кордон.

У цей час на чолі партійної організації і Ради Народних Комісарів УРСР стояв Микита Хрущов. Та уже цим Хрущов радикально відрізнявся від Косіора, Постишева, Любченка та інших співорганізаторів Голодомору. Він не боявся мати власну думку і відстоювати її перед «вождем усіх народів», хоча, звичайно, потім відступався і вибачався. *«Ти м'якотільний! Тебе обдурюють, вони грають на твоїй сентиментальності. Вони хочуть, щоб ми витратили наші державні запаси»*, - кинув у лице Сталін Хрущову у січні 1947 року [6].

Але за місяць, замінивши на посаді першого секретаря ЦК КП(б)У «ліберала» Хрущова на «залізного» Кагановича і залишивши Микиті Сергійовичу тільки пост голови українського радянського уряду, «великий вождь» усе ж наказав виділити УРСР невелику допомогу зерном. Не з гуманних міркувань, ясна річ, а щоб було чим навесні засіяти лани... [3, с.188-194].

І як тільки 1947 року завдяки сприятливим погодним умовам і поверненню до сіл сотень тисяч демобілізованих (довелося істотно скоротити військо, на яке не вистачало харчів) був зібраний більш-менш пристойний врожай (хоча ані того, ані навіть 1950 року колгоспи і радгоспи України за врожайністю зернових та їхнім валовим збором не досягли довоєнного рівня), як грабування села з метою забезпечення геополітичних марень кремлівської верхівки знову посилювалось.

«Намітили додатково вивезти за межі України 267 тисяч тонн зерна, які у порядку переміщення держрезерву 208 тисяч тонн, що оформлюються Міністерством продрезервів. Таким чином, загальний вивіз зерна за межі України у вересні доводиться до одного мільйона тонн».

З телеграми міністра заготівель ССРСР Двинського секретарю ЦК КП(б)У Кагановичу від 5 вересня 1947 року.

«Успішне виконання плану хлібозаготівель є результатом Вашої особисто, товариш Сталін, батьківської турботи про колгоспи і колгоспників України, великої допомоги, наданої партією і радянським урядом України» [10, с.217].

Отже, у ХХ столітті Україна тричі пройшла через масовий голод. І всі три рази тоді, коли при владі перебувала партія більшовиків. « Два рази – це збіг, три рази – це закономірність.» Більше того, цей голод усі три рази був наслідком і складовою партійної політики, стратегії і тактики Кремля. Штучний голод 1946–47 років виявився у цьому ряді, так би мовити, «технологічним». Тому найактуальнішим питанням сьогодення влади є присвоєння Статусу Голодомору подій 1946–1947 рр.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Білас І. Репресивна каральна система в Україні. 1917-1953: Суспільно-політичний та історично-правовий аналіз / І. Білас; у 2-х кн. – Кн.1. – К., 1994. – С. 432 .
2. Веселова О. М. Братерство: допомога населення Західної України голодуючим східних регіонів в 1946-1947 рр. // Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика. – К., 2008. – № 13. – С. 80-96.
3. Веселова О. Голодомори 1930-х і 1940-х рр. в Україні: схожість і відмінність // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки. – К., 2012. – № 21. – С. 188-194.
4. Голод в Україні 1946–1947: Документи і матеріали / НАН України; Інститут історії України / В. А. Смолій (ред.), О. М. Веселова (упоряд.). – К., 1996.
5. Еллман М. Голод 1947 в СРСР // Економічна історія. Огляд / Под ред. Л. І. Бородкіна. Вип. 10. – М., 2005. – С. 197-199
6. Земсков В. Н. ГУЛАГ (історико-соціологічний аспект) В. Н. Земсков, – М. : Соціологічні дослідження– 1991р. // Електронний ресурс. – [Режим доступу]:
7. http://publicist.n1.by/articles/repressions/repressions_gulag2.html
8. Інститут історії України. Хронологія за 1946 рік. » // Електронний ресурс. – [Режим доступу]: <http://www.history.org.ua/uk?hrono=&inyear=1946>
9. Ковальчук О. Голод 1946—1947 був помстою українцям / О. Ковальчук // Електронний ресурс. – [Режим доступу]: <http://www.personal-plus.net/460/8838.html>
10. Ковпак Л. В. Голод 1946—1947 рр. в Україні: влада і людина / Л. В. Ковпак // Електронний ресурс. – [Режим доступу]:
11. http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Uxxs/2008_13/9.pdf. – С. 344
12. Ковпак Л. В. Голод 1946–1947 рр. в Україні: влада і людина // Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика / Л. В. Ковпак. – К. : Інститут історії України НАН України, 2008. – № 13. – С. 217
13. Коротенко В. В., Пустовіт Т. П. Голод 1945—1947 років на Полтавщині. Висвітлення ходу хлібозаготівельної кампанії 1946—1947 років на шпальтах обласної газети «Зоря Полтавщини» / В. В. Коротенко // Електронний ресурс. – [Режим доступу]: http://poltava-repres.narod.ru/genocid/gen_ua/golod_46/zoria.htm